

Aragó, una terra de **contrastos**

Els aragonesos han trobat en el “consens del no al transvasament de l'Ebre” una manera de denunciar els greuges històrics cap a una terra que primer va comprovar com molts dels seus habitants emigraven i que ara veu com també pot anar-se'n l'aigua, el seu gran recurs. És el clam d'una terra el futur de la qual es concentra al voltant d'una capital, Saragossa, esdevinguda un gegant envoltat de comarques desèrtiques que no volen deixar d'existir.

Manifestació en contra del transvasament de l'Ebre a Saragossa el passat 6 d'octubre. "El transvasament és el símbol de tot el que hem perdut", considera Enrique Guillén.

Aragó, segons les estadístiques de la Unió Europea, és una regió "rica", que, per tant, no té accés als fons estructurals europeus, destinats a regions "pobres", com ara el País Valencià. Aquestes dades, que tenen en compte la renda per capita mitjana, però no altres fets com ara el despoblament dels territoris o la manca d'infraestructures i serveis, són un dels arguments més repetits pels partida-

ris del transvasament de l'Ebre que, d'aquesta manera, el presenten com una infraestructura "solidària". Aquesta és també una afirmació que exacerba els aragonesos, que han trobat en el "consens del no al transvasament" una manera de denunciar l'inqüestionable pèrdua de pes secular del seu país. "És la solidaritat dels pobres cap als rics", es queixa Carlos Serrano, secretari del Rolde de estudios Aragoneses.

El fet és que Aragó pateix des de fa més d'un segle i mig una sagnia de gent que sense perspectives de futur a la seua terra ha emigrat en bona part cap a Barcelona i cap a València. Aquestes dues ciutats són, respectivament, la segona i la tercera ciutat on més aragonesos resideixen, després de Saragossa. Aragó, ara com ara, és una de les regions amb una densitat de població més baixa de tota la Unió Europea. Quinze de les seues trenta-tres comarques són situades en allò que habitualment es defineix com a desert demogràfic (vegeu l'article de la pàgina 22). El clam, reiterat per tots, és que primer se'n va haver d'anar la gent, i ara, darrere, se'n pot anar l'aigua, un dels grans recursos d'Aragó. "Els grans recursos d'Aragó són l'espai i l'aigua. Amb l'espai, es pot plantejar futur, ja que no s'han de pagar fortunes pel metre quadrat com en altres llocs. Però l'aigua, que podria ser l'altra gran font de riquesa, se la volen endur", opina el diputat a Madrid de la Chunta Aragonesista, José Antonio Labordeta, que diu que l'abandonament d'Aragó per part de l'administració central és "tremend". La sensació de greuge històric l'avalen representants d'opcions ideològiques molt diferents.

Enrique Guillén, cap de gabinet del vicepresident del Govern d'Aragó, José Ángel Biel (Partit Aragonès Regionalista), assegura que hi ha un sentiment molt clar que no s'està tractant Aragó amb justícia. "Amb el transvasament, portem ja 30 anys, encara que ja al segle XVIII alguns il·lustrats parlaven d'un país ple de canonades perquè tots pogueren regar. El transvasament és el símbol de tot el que hem perdut. Hi ha molts i importants motius per dir 'ja n'hi ha prou'", exclama.

"Per què no podem aprofitar els diners per a fer regadius a Aragó?", s'interroga Guillén, que explica que, en contra dels tòpics, Aragó és una terra seca, i on té aigua no la pot utilitzar: "Sástago, per exemple, és un poble enmig de l'Ebre, als meandres, i no té ni una hectàrea de regadiu perquè la Confederació no deixa utilitzar l'aigua. Mentrestant, esperen des de fa dècades l'aigua del Pirineu, que el pla Monegros II els ha de dur a través de 200 km de canalitzacions." Les Corts d'Aragó van aprovar per unanimitat

El recurs clau d'un país colonitzat

Devoció, passió, orgull, identitat d'Aragó. És la verge del Pilar? No. Bé, potser sí. Però també és la lluita secular per l'aigua. L'oposició al transvasament de l'Ebre i la reivindicació d'actuacions hidràuliques al país són símbols i sentiments arrelats ben profundament entre els aragonesos. Com la Pilarica o la jota, només que en aquest cas no hi ha al darrere res de negatiu pel que fa als tòpics "casposos" de rigor. I ho són perquè en aquesta lluita es resumeix la mobilització d'aquesta terra enfront dels greuges seculars del poder centralista espanyol.

La lluita de l'aigua representa la manifestació més sincera i determinada dels aragonesos en defensa de la seva dignitat com a poble. Des del principi del segle XX, i al fil de les argumentacions del savi Joaquín Costa, una de les ments més preclares sorgides en terres aragoneses, les reivindicacions hidràuliques es consideren a Aragó com el fonament de les seves possibilitats de desenvolupament.

Avui dia, les projeccions costistes i les seves reivindicacions són inviables i incompatibles amb els postulats del desenvolupament sostenible. A més, les actuacions en matèria hidràulica a Aragó no han satisfet mai les demandes plantejades, i han aportat poc progrés. Les iniciatives posades en marxa sobre la base de l'ànnsia depredadora de companyies elèctriques i constructores, així com dels terratinents de la plana, han determinat la condemna de diverses comarques pirinenques, enfonsades sota el pes dels embassaments, mentre els canals i sèquies derivats d'aquests no han garantit el manteniment de la població, ni el desenvolupament de les comarques que xifraven la supervivència en aquestes actuacions, ni la modernitat i la renovació per al camp aragonès i els seus sistemes de reg (avui dia encara el 70% del reg és reg a manta).

El que sí està clar per als aragonesos, per a tots els aragonesos, és que el seu país, erròniament (o interessadament) ubicat des de sempre pels interessos públics estatals en el mapa de l'Espanya humida, consta en la seva major part d'un territori ressec, que necessita aigua per plasmar les seves potencialitats. Aragó sap que l'aprofitament de l'aigua de què disposa la comunitat és imprescindible per garantir que revisqui. Ningú no dubta a Aragó que, per exemple, l'empresa Opel s'instal·là al voltant de Saragossa perquè disposava d'aigua, així com que altres iniciatives dependran de les possibilitats d'utilització d'aquesta. De la mateixa manera, doncs, hi ha aragonesos que segueixen xifrant les possibilitats del país en l'impuls de dubtosos recursos agrícoles lligats a les dotacions hidràuliques. Afortunadament, el col·lectiu d'aragonesos defensors del desenvolupament sostenible, que implicaria un ús racional, ecològic i equilibrat del recurs hidràulic (el mateix que reclamen en altres comunitats demandants de líquid) va en augment. Això permetria, per exemple, consolidar sectors de futur, com ara el turisme rural d'interior, basat en l'oferta cultural i de paratges equilibrats i no matxucats per l'actuació humana, o l'elaboració de productes agropecuaris de qualitat, basats en l'ús mesurat del medi natural.

Com es pot veure fàcilment, la posició dels aragonesos enfront del tema hidràulic no és unitària. Els partits que hi havia al 1992 a la cambra autonòmica van subscriure el controvertit pacte de l'aigua, un ambiciós (més aviat desmesurat) pla d'actuacions hidràuliques, que compta amb un fort rebuig de la gent de muntanya i dels sectors més progressistes de la societat aragonesa. Mentrestant, penetra entre la gent cada vegada amb més força la defensa d'una cultura de l'aigua, que s'oposa als grans embassaments que es preveuen en aquest pacte.

Però sembla que totes les posicions que aparentment s'han mostrat coincideixen en la defensa de l'aigua per a Aragó com a element determinant del futur; també en la constatació que la terrible sagnia poblacional patida per Aragó en el segle XX té molt a veure amb l'incorrecte aprofitament de l'aigua, i que els centenars de milers d'homes i dones aragonesos que en veure's obligats a deixar les seves cases, van marxar majoritàriament cap a terres que ara demanden l'aigua amb origen en els seus maravillosos paratges pirinencs.

La mentalitat colonial del poder centralista fa front a la determinació aragonesa ressaltant el caràcter passional i no racional de la reivindicació (la qual cosa sí que és certa fins a un cert punt), per això desqualifica la seva posició titllant-la d'insolidària, i acusa Aragó de menysprear persones i terres de l'arc mediterrani ibèric, mentre que si admiren (i envegen) algú és, sens dubte, als catalans i als valencians. Al descrèdit llançat des de Madrid se suma la incompetència secular de les classes dominants aragoneses. Bona mostra d'això són les últimes generacions de líders polítics patits per aquesta terra (com a bona mostra, Luis Roldán, que és aragonès).

Però, de fet, l'única insolidaritat dels aragonesos és cap a una política que defensi la desertització d'uns territoris per garantir la sobreexplotació irracional dels altres.

*José Joaquín Berdún (Saragossa)
Periodista*

Aragó: un país despoblat

Diverses enquestes realitzades al llarg d'aquest any han destacat que els aragonesos tenen la percepció que la població del medi rural és un dels problemes més importants amb què s'afronta el país. Aquesta opinió no és fruit d'una visió deformada de la realitat, sinó al contrari, n'és un diagnòstic bastant precís.

Aragó no només és el dotzè territori NUTS II de la Unió Europea amb població més baixa, sinó que, a més, en quinze de les seves trenta comarques aquesta densitat ha arribat ja a valors inferiors als deu habitants per quilòmetre quadrat, fet que les situa en una categoria definida habitualment com a desert demogràfic.

Però no es tracta només de baixes densitats demogràfiques, sinó d'un procés secular de molt llarg termini que ha implicat un substancial retrocés demogràfic al llarg del segle XX. D'aquesta manera, encara que el conjunt d'Aragó ha vist incrementar la seva població en aquest segle en més d'un 25% de població (una xifra molt baixa dins de l'estat espanyol) les províncies d'Osca i Terol tenen en l'actualitat un 20% i un 46%, respectivament, menys de població que al 1900. De les trenta comarques aragoneses, dotze han perdut més de la meitat de la població en aquests cent anys.

Aquest intens despoblament es deu a l'elevada emigració que s'ha experimentat des de mitjan segle XIX fins a dates molt recents. La magnitud del flux migratori és emfasitzada per dues xifres: els saldos migratoris negatius sumats a Osca i Terol entre 1878 i 1990 superen les 350.000 persones (és a dir, la diferència entre immigrants i emigrants); d'altra banda, són 276.380 els aragonesos que viuen en l'actualitat en altres comunitats autònomes, la qual cosa significa un 23% de la població resident dins d'Aragó (les destinacions més importants són Catalunya, amb 135.711 aragonesos residents, i el País Valencià, amb 48.052). En algunes comarques la intensitat de l'emigració és espectacular, ja que és major el nombre de persones que hi han nascut i que resideixen fora d'Aragó que els que viuen dins de la comarca. Si sumem el nombre d'emigrants que resideixen en altres llocs d'Aragó, i especialment a Saragossa, podem apreciar que la quantia de l'èxode encara és més gran.

Una emigració tan primerenca, persistent i intensa, pot explicar-se en primer lloc pel ritme econòmic diferent que han tingut les zones despoblades en comparació amb altres de més dinàmiques. El desequilibri econòmic, és a dir, les oportunitats sobretot en les ciutats en expansió, Barcelona, Saragossa o València, unides als problemes de l'economia rural, va activar aquest important corrent migratori. Des de mitjan segle XX, una oferta escassa de serveis públics i les molt deficientes infraestructures no van fer res més que impulsar encara més l'abandonament de tants pobles. Aragó ostenta el trist rècord de ser la comunitat autònoma amb més pobles deshabitats.

En l'actualitat, la fi de l'èxode migratori, i fins i tot el signe positiu que en moltes comarques té el saldo migratori, no ha paralitzat el procés de despoblament. Al contrari, sembla que

Albarracín, a Terol. "De les trenta comarques aragoneses, dotze han perdut més de la meitat de la població el darrer segle."

encara s'accelera més pel baixíssim creixement natural de la població, conseqüència, és clar, del fet que aquest èxode ha creat una estructura demogràfica molt envellida.

La gravetat del problema exigeix solucions ràpides que passen pel fet d'aconseguir que la qualitat de vida en les zones despoblades sigui comparable amb la que ofereix el medi urbà. Mentre no existeixin bones oportunitats de treball o per al desenvolupament de negocis, i a més uns serveis públics i una accessibilitat adequada, serà una quimera frenar el procés de despoblament, però l'alt cost d'aquestes polítiques i l'envergadura de l'esforç desborda, i molt, les possibilitats del Govern autònom. L'actual model de finançament autonòmic no té en compte l'elevat cost d'oferir serveis en zones de baixa densitat, amb la qual cosa les possibilitats d'actuar en l'àmbit competencial aragonès sempre són limitades, responsabilitat de la qual, sens dubte, no s'eximeix el Govern d'Aragó.

Malgrat tot, on realment sí que es troba a faltar una política és en l'administració central enfront del despoblament del medi rural. El Govern de Madrid no té com a prioritat el desenvolupament de les nombroses àrees despoblades que hi ha a tot l'estat, sinó més aviat al contrari, ja que fa i promou polítiques que sota la retòrica de la solidaritat –com és el cas del Pla Hidrològic– tendiran a accentuar més els desequilibris territorials. Hauríem d'esperar d'aquesta administració un esforç especial cap a la cohesió, assumint el que hauria de ser una funció primordial de la intervenció pública, però el que trobem, per contra, és una política caracteritzada per la passivitat enfront del problema, i per la contribució a augmentar-la i per la utilització d'una retòrica enormement agressiva quan es denuncia la incongruència de la seva actuació.

Vicente Pinilla (Saragossa)

Codirector del Centre d'Estudis sobre Despoblament
i Desenvolupament d'Àrees Rurals

tat l'any 1992 la declaració que es va conèixer com el pacte de l'aigua, que preveia construir una sèrie d'embassaments al Pirineu per posar en regadiu unes 400.000 hectàrees agràries d'Aragó. Les obres previstes en aquest pla, que ha creat oposició dins del mateix Aragó per l'impacte ambiental i paisatgístic que poden provocar, no han començat. Trobem, en aquestes divergències, una fractura dins del consens del no al transvasament entre els que volen un ús extensiu d'aigua per al seu mateix país i els que aposten per un desenvolupament sostenible i pel que ha esdevingut lema principal de l'oposició al transvasament: una nova cultura de l'aigua.

Hi ha també els dubtes sobre la viabilitat de l'agricultura de regadiu com una de les claus del futur d'Aragó. El 40% dels ingressos agraris d'aquest país provenen de les subvencions de la política agrària comuna (PAC). Amb la disminució d'ajudes que probablement comportarà la reforma de la PAC, poden perdre un 20% dels seus ingressos, amb la qual cosa empitjoraria la situació a les deprimides zones rurals. "Sense subvencions agràries europees, molts municipis aragonesos ho tenen difícil per subsistir d'aquí a deu o quinze anys", conclou Guillén.

Sí que hi ha consens, en canvi, en les queixes sobre el dèficit d'infraestructures com un dels principals obstacles per al seu desenvolupament econòmic. "El problema de les infraestructures és centenari", assenyala Eloy Fernández, professor d'Economia a la Universitat de Saragossa.

"Des de l'any 1970, tan sols s'ha fet l'autovia Saragossa-Madrid i deu quilòmetres del cinturó de ronda de Saragossa, que es va inaugurar fa tres setmanes", afegeix Guillén.

Les mancances denunciades són moltes. L'autovia Sagunt-Somport, que ha d'unir el País Valencià amb Terol i exercir de columna vertebral d'Aragó de sud a nord amb la connexió de les seues tres capitals de província i fer també d'enllaç amb França, és l'autovia de l'estat espanyol que més lentament s'està construint. Ara com ara, anar de Saragossa a Terol per carretera costa unes dues hores. També la via de tren que discorre per aquest mateix corredor està en molt ma-

El secretari d'Estat d'Infraestructures, Benigno Blanco, inaugura les obres d'un tram de l'autovia Sagunt-Somport al seu pas per Saragossa el passat 24 de juny. Una autovia que ha de connectar el País Valencià amb Aragó, unir les tres capitals de província i fer també d'enllaç amb França, però que és la que més lentament s'està construint de tot l'estat espanyol.

les condicions. Renfe la manté qualificada a la sèrie de les línies més dolentes. L'altre gran problema és el de les connexions amb França a través dels Pirineus. Després d'alguns retards, el pròxim 17 de gener s'inaugurarà el túnel de Somport, que unirà l'autovia, que pel costat aragonès arriba fins al túnel, amb una carretera francesa de baixa densitat que passa per dins dels pobles, amb el consegüent coll d'ampolla que pot exercir sobre el trànsit.

Els partits i el teixit social aragonès han reclamat dues infraestructures més per aconseguir que el Pirineu central siga una via de connexió amb França: la reobertura de la connexió ferroviària de Canfranc i un nou túnel per a vehicles que enllaçara amb Vignemale. Si no hi ha retards, la via de Canfranc es podrà obrir l'any 2006, però no se sap si serà d'alta velocitat. El túnel de Vignemale és

tan sols un projecte. "La permeabilització del Pirineu central pot servir per equilibrar unes connexions que fins ara s'han realitzat quasi exclusivament per les vores menys escarpades, on els Pirineus s'enfonsen a la Mediterrània i al Cantàbric. L'augment del trànsit els darrers anys fa pensar ja en altres solucions que no busquen els extrems de la seralada", diuen José Luis Calvo i Ángel Pueyo al llibre *El valle del Ebro, territorio encrucijada*.

Totes aquestes connexions són imprescindibles per garantir una de les reclamacions de futur de Saragossa, la de convertir-se en un centre logístic. Saragossa és situada al bell mig del que Calvo i Pueyo anomenen el "quadrilàter de desenvolupament" de l'estat espanyol: el País Basc, Madrid, el Principat i el País Valencià. De fet, ja està molt avançat el projecte de construcció d'una de les pla-

Factoria d'Opel - General Motors a Figueruelas, al costat de Saragossa. És el gran gegant del sector industrial de la capital d'Aragó.

taformes logístiques més importants d'Europa a la capital aragonesa, la Plataforma Logística de Zaragoza (Pla-Za).

Ara com ara, les perspectives de futur d'Aragó es concentren en bona part a l'entorn de Saragossa, capital que amb més de 600.000 habitants aplega més de la meitat de la població d'aquest país. Saragossa disposa d'un puixant sector industrial alimentat en part en la factoria de la companyia automobilística Opel, que dona uns 10.000 llocs de treball directes i uns 10.000 més d'indirectes. "La via fonamental per garantir el futur és la indústria -assenyala Eloy Fernández-. Sobre la factoria d'Opel hi ha sempre l'amenaça que se'n vaja. Per aquesta raó és tan important que es garanteix el futur amb altres apostes, com ara Pla-Za".

A Saragossa, hi ha també esperances amb la pròxima inauguració de la línia d'alta velocitat, que la connectarà amb Barcelona i amb Madrid. "L'AVE és la gran promesa. Ara bé, no se sap la quantitat de trens que passaran, ni se sap si pararan a l'aeroport, que l'acaben de baixar de categoria. Amb l'arribada de l'AVE, l'aeroport de Saragossa, que estarà a una hora i quart de Barajas, podria servir per descongestionar l'aeroport de Madrid", explica Fernández.

Hi ha també altres projectes, encara en procés de disseny, com ara l'aposta per

acollir l'exposició universal del 2008, i col·locar de nou Saragossa en el mapa de les ciutats amb alguna obra emblemàtica. "El futur de Saragossa és convertir-se en referència, com han aconseguit ser altres ciutats", considera Carlos Serrano.

Pot el creixement de Saragossa fer de revulsiu de la resta d'Aragó? "Sense Saragossa, estaríem parlant d'un territori molt més despoblat", explica Serrano. "Saragossa ha absorbit la resta d'Aragó, però no ha assumit la capitalitat. Si Saragossa creix, pot redundar en benefici d'Aragó, però no necessàriament. Serien necessàries unes bones comunicacions, que ara són molt dolentes", destaca Fernández.

La gran incògnita és saber si hi ha algun futur per a les extenses zones despoblades d'Aragó, una terra amb uns contrastos estridents entre Saragossa i la resta d'un país que duplica en extensió el País Valencià i en el qual, si n'exceptuem la capital, viu poc més de mig milió de persones.

"Hi ha una consciència cada vegada major que el gran problema és el despoblament. Hi ha comarques amb densitats pròpies de les regions àrtiques", apunta Serrano, que, tot i això, deixa una porta oberta a l'esperança: "Hi ha una massa de gent amb formació, idees i projectes amb voluntat d'aguantar al territori."

L'emigració de la major part dels aragonesos més actius, amb formació, ha estat un dels grans drames d'Aragó des dels anys seixanta. "La gent amb mentalitat més activa se n'ha anat. S'han perdut valors molt importants", explica Labordeta. "La major part dels universitaris se n'han hagut d'anar a fora a treballar. S'ha produït una autèntica fuga de cervells", confirma Guillén.

Les coses, no obstant això, estan canviant. Després de dècades de resignació, ja s'han començat a escoltar algunes veus. Fa alguns anys, apareixia l'insòlit moviment que al crit de "Teruel existe" va fer palès públicament el galopant despoblament de l'agrest sud d'Aragó. El clam contra el transvasament ha servit també per fer escoltar de nou les reclamacions dels aragonesos.

"Es possible que siguem una societat més reactiva que activa. Potser hauríem de fer més apostes de futur", creu Guillén. Una sensació que reafirma Eloy Fernández: "Les reivindicacions procedeixen més dels greuges que de l'autoestima, però no hi ha una línia de treball. Falta voluntat per eixir del pou."

Serrano apunta algunes vies de futur. "La indústria anirà a Saragossa. Les vies de futur per a la resta d'Aragó poden ser el turisme rural [del qual ja depèn el 8% de la renda aragonesa] o la creació d'empreses de transformació agrària que es dediquen a la producció d'aliments típics i endògens", pensa.

"Hi ha hagut un orgull una mica ximple, perquè s'ha falsejat la història amb errònies consideracions d'etapes de grandesa, i ara tenim complex d'inferioritat. La gent més sensata, tanmateix, ja està eixint del pou." Aquest és el diagnòstic de José Antonio Labordeta, que nota certs aires de canvi, de gent jove que està darrere de projectes com Pla-Za o l'Expo 2008 i que sí que ha optat per quedar-se a Aragó. "S'està creant un cert esperit de recuperació", sosté.

La principal disjuntiva de futur, probablement, és saber si Saragossa acabarà esdevenint una gran ciutat enmig d'un territori desèrtic o si s'articularà tot el territori perquè Aragó continue existint com un país articulat.

Miquel Calvet